

ULKOMAALAISOPETTAJIEN OPETUSPUHEEN PIIRTEITÄ

Marja-Terttu Storhammar
Jyväskylän yliopisto

CHARACTERISTICS OF TEACHER TALK IN TEACHING FINNISH AS A FOREIGN LANGUAGE

My research object is the Teacher Talk register used by four university teachers who teach Finnish as a second language in Language Centers at four Finnish universities. In my study I will compare the speech addressed by them to native speakers of Finnish (NS-addressed speech) to the speech addressed to non-native speakers (NNS-addressed speech). The focus is on the different use of forms of standard Finnish and colloquial Finnish (yleispuhekieli). Colloquial Finnish is a language variety which differs from standard Finnish in about twenty very frequent features (e.g. standard Finnish *minä* ~ colloquial Finnish *mä, olen* ~ *oon, valkonen* ~ *valkoinen, vaikea* ~ *vaikee, tulisi* ~ *tulis, me menemme* ~ *me mennään*). The colloquial variety is very expansive. It is displacing dialects as a colloquial speech form. It is also increasingly used in the media and other connections. In this paper I will examine the *valkonen* ~ *valkoinen* and *vaikea* ~ *vaikee* -variance in the teachers' NNS-addressed speech and NS-addressed speech. The difference between NNS-addressed speech and NS-addressed speech is obvious: in NNS-addressed speech the teachers use mostly standard variants (*valkoinen, vaikea*) but in NS-addressed speech mainly colloquial variants (*valkonen, vaikee*). In addition to this the teachers use more standard variants when addressing NNS beginners than on an advanced level. However, there are also individual differences between the teachers, arising partly from their different dialectical backgrounds. In conclusion, it can be said that the teachers use the standard Finnish variety when addressing NNSs, but when they address NSs, they use the colloquial variety.

Kun natiivi puhuu ei-natiiville¹ äidinkieltään, hän yksinkertaistaa kieltään monin tavoin. Tätä kutsutaan kielelliseksi mukauttamiseksi (engl. adjustment). Puhuja siis ottaa huomioon kuulijan kielitaidon ja ymmärtämisen ja kommunikoinnin helpottamiseksi yksinkertaistaa puhettaan sekä lingvistikseen että interaktion ja diskurssin tasolla (linguistic and conversational adjustments, ks. esim. Larsen-Freeman – Long 1992: 117–128). Ulkomaalaisille puhuttavaa mukautettua kielimuotoa kutsutaan *foreigner talk* -rekiste-

¹Käytän natiivista tässä esitelmässä nimitystä suomalainen ja ei-natiivista nimitystä ulkomaalainen.

riksi. Termille ei ole vakiintunutta suomenkielistä nimitystä, mutta esimerkiksi Sajavaara (1980: 215) kutsuu sitä **ulkomaalaispuheeksi**. Muita ns. **yksinkertaistettuja rekistereitä**² (simplified registers) ovat mm. **hoivakieli**³ (baby talk, motherese, caretaker speech) ja **opetuspuhe** (teacher talk⁴), joilla on sekä yhteisiä että erilaisia piirteitä ulkomaalaispuheeseen verrattuna (ks. esim. Ellis 1989: 134 foreigner talk vs motherese; 145, 146 teacher talk vs foreigner talk).

Tässä esitelmässä kerron vielä keskeneräisestä tutkimuksestani, jonka kohteena on ulkomaalaisopettajien opetuspuhe. Ulkomaalaisopettajilla tarkoitan suomea vieraana ja toisena kielenä opettavia opettajia. Aluksi esittelen tutkimusaineiston ja informantit. Seuraavaksi käsittelem tutkimusasetelmaa ja esittelen valitsemaani näkökulmaa, ts. tutkimuskohteen rajausta, ja perustelen valintaani. Sitten esittelen tutkittavat piirteet, ja lopuksi esitän muutamia valmiita tutkimustuloksia.

TUTKIMUSAINEISTO JA INFORMANTIT

Tutkimusaineistoni koostuu neljän yliopistonopettajan (A, B, C ja D) opetuspuheen nauhoituksista. Kultakin opettajalta on nauhoitettu kahdenlaista aineistoa: opetuspuhetta ulkomaalaisille (pääaineisto) ja opetuspuhetta suomalaisille (vertailuaineisto). Kultakin on nauhoitettu puhetta ulkomaalaisille alkeiskursseilla (= AK, 150–180 min) ja jatkokursseilla (= JK, 150–180 min). Vertailuaineistoksi on nauhoitettu kunkin opetuspuhetta suomalaisille (= SU, 80–90 min). Ulkomaalaisopetuksen nauhoitukset on tehty yliopistojen kielikeskusten järjestämällä suomen kielen kursseilla; kyseessä on siis aikuisopetus.

²Yksinkertaistetuista rekistereistä ja niiden funktioista esim. Ferguson 1982.

³Suomenkielistä pienille lapsille puhuttua hoivakieltä on käsitellyt Merja Karjalainen (1991).

⁴Oikeastaan *teacher talk* tarkoittaa opetuspuhetta yleensä, siis sekä natiiveille että ei-natiiveille suunnattua, sekä kielen oppitunneilla että muilla oppitunneilla puhuttua. Tässä esitelmässä termiä *opetuspuhe (teacher talk)* käytetään sekä ulkomaalaisille suunnatusta puheesta (pääaineisto) että suomalaisille suunnatusta puheesta (vertailuaineisto).

Kaikki opettajat ovat naisia. Heidän ikänsä on 26–41 vuotta. Opettajilla A, B ja C on ennen nauhoituksia vain vähän kokemusta suomen opettamisesta vieraana kielenä, mutta D on opettanut yli kymmenen vuotta suomea ulkomaalaisille. Opettajilla A, B ja D on äidinkielen opettajan koulutus, ja heidän pääaineensa yliopistossa on ollut suomen kieli. Opettaja C:llä on vieraan kielen opettajan koulutus (pääaineena saksa, jossa myös auskultoinut), mutta hänkin on suorittanut yliopistossa suomen kielen laudatur-arvosanan. Kukaan heistä ei ole saanut merkittävää koulutusta suomen kielen opettamisessa vieraana kielenä, koska sellaista ei ole ollut saatavana. Opettajien murretausta on hyvin vaihteleva. Murretausta on jonkin verran vaikuttanut joihinkin piirteisiin, esim. *eA*-yhtymien edustukseen.

TUTKIMUSASETELMA

Tutkimuksen pääkohteena on ulkomaalaisille suunnattu opetuspuhe. Tätä rekisteriä verrataan suomalaisille puhuttuun rekisteriin. Tutkimuksessa pyrin saamaan vastauksen seuraaviin kysymyksiin:

1. Miten ulkomaalaisille suunnattu opetuspuhe eroaa suomalaisille tarkoitetusta?
2. Miten alkeiskurssin ja jatkokurssin opetuspuhe poikkeavat toisistaan?
3. Minkälaisia yksilöllisiä eroja on opettajien välillä?

Lisäksi tutkimuksessa täytyy ottaa huomioon ns. koodinvaihto, ts. se seikka, että opettajat eivät tutkittavilla oppitunneilla puhu ainoastaan suomea vaan käyttävät lisäksi mm. englantia, ruotsia ja saksaa. Tässä esitelmässä en kuitenkaan käsittele koodinvaihtoa.

NÄKÖKULMA

Tutkimuksessa tarkastelen sitä, missä määrin opettajat käyttävät ns. yleispuhekielen muotoja opetuspuheessaan. Aila Mielikäinen (1986: 14, 16) on jakanut puhutun suomen seuraavanlaisiin kielimuotoihin eli varieteetteihin:

1. aluemurteet (esim. eteläpohjalainen murre)
2. aluepuhekielet (esim. itämurteinen puhekieli)
3. yleispuhekieli
4. yleiskieli.

Aluemurteen puhujan kotiseudun voi paikallistaa melko tarkasti, aluepuhekielen puhujan karkeammin. Aluepuhekieli on yleiskielen suuntaan tasoittunutta murretta. Yleispuhekieli⁵ on kielimuoto, josta ei hevin voi päätellä, mistä päin suomea puhuja on kotoisin. Se sisältää murteiden laajalevikkisimpiä äänne- ja muotoasuja ja on hyvin ekspansiivinen, siis valtaamassa ja jo vallannutkin alaa aluemurteilta. Yleispuhekielen piirteitä on lueteltu useissa lähteissä (esim. Hämäläinen 1970, Karlsson 1983, Mielikäinen 1986). Yleiskieli tarkoittaa tässä – niin kuin useimmissa määritelmissä – kirjakielen normien mukaista kielimuotoa. Eri varieteetit muodostavat jatkumon, eivätkä kielimuotojen rajat tietenkään ole jyrkät vaan liukuvat.

Edellä esitetty jaottelu kuvastaa paitsi käyttäjäkohtaista eli dialektaalista vaihtelua, myös tilannekohtaista eli diatyyppistä vaihtelua: mitä muodollisempi tilanne on, sitä suurempi on pyrkimys kohti jatkumon toista päätä, yleiskieltä.

Syynä näkökulman valintaan on ollut se, että yleispuhekielen määrä selvästi erottaa suomalaisille ja ulkomaalaisille suunnatun opetuspuheen: yleispuhekielen piirteitä näyttää olevan hyvin vähän opetuspuheessa ulkomaalaisille. Yleispuhekielen puute lienee siis olennainen ulkomaalaisille suunnatun suomenkielisen teacher talk -rekisterin piirre. Opettajat usein tiedostanevat tämän seikan. Esimerkiksi kokenut ulkomaalaisopettaja ja oppikirjantekijä Eila Hämä-

⁵Terminologia puhutun kielen varieteettien suhteen on suomessa vakiintumatonta. Mielikäisen yleispuhekieleksi nimittämästä kielimuodosta käytetään mm. nimityksiä arkinen puhekieli (Karlsson 1983: 15), helsinkiläisten arkinen puhekieli (Hämäläinen 1970: 11) ja juttelukieli (Koivusalo 1986: 8). Terminologian sekavuutta lisää se, että termiä yleispuhekieli on vanhastaan käytetty kirjallisuudessa myös tarkoittamassa puhuttua yleiskielen muotoa, ts. kirjakielen normien mukaista puhuttua kieltä. Tässä esitelmässä termiä yleispuhekieli käytetään Mielikäisen määritelmän mukaan.

läinen mainitsee opetuksen puhekielen olevan lähellä kirjoitettua yleiskieltä (1987: 171).

Toinen syy näkökulman valintaan on ollut se, että suomen yleispuhekieli ja puhuttu yleiskieli eroavat suuresti toisistaan. Pentti Leino (1992: 186) on todennut, että kirjakieli (ja siis myös siihen pohjautuva yleiskieli – kirjoittajan huomautus) on ensimmäinen vieras kieli suomalaisille lapsille näiden aloittaessa koulun. Fred Karlsson (1975: 54) yhtyy Terho Itkosen aiemmin esittämään näkemykseen siitä, että suomalaiset ovat tavallaan kaksikielisiä: heidän täytyy hallita sekä Suomen virallinen että epävirallinen yleiskieli⁶. Muun muassa Leino (1992: 187) kiinnittää huomiota siihen, miten vaikeaa suomalaisille on normitetun kirjakielen oppiminen: kaksitoista kouluvuottakaan ei takaa sen hallintaa. Auttamatta myös ulkomaalaisen suomen kielen oppijan tilanne on sama: hänenkin oikeastaan pitäisi oppia nämä kaksi kielimuotoa tullaakseen kompetentiksi kielenpuhujaksi. Voidaan vielä kysyä, kumpi on hänelle tärkeämpi kielimuoto, yleiskieli vai yleispuhekieli.

Aila Mielikäinen (1986: 16) toteaa tähänastisten sosiolingvististen tutkimusten osoittavan, että suomalaisten kielellinen repertoaari vaihtelee epävirallisissa tilanteissa aluemuurteista neutraaliin yleispuhekieleen. Ulkomaalaiset siis viettävät jokapäiväistä elämäänsä Suomessa yleispuhekielen keskellä – elleivät sitten tasoittuvien murteiden keskellä. Tämän tutkimuksen informantit opettavat kaikki suurehkoissa kaupungeissa, joissa puhutaan joko yleispuhekieltä tai aluepuhekieltä. Myös tiedotusvälineissä yleispuhekieli on jokapäiväistä. Yksi syy näkökulman valintaan on ollut se, että ulkomaalaiset suomen opiskelijat usein etenkin alkeiskurssilla valittavat sitä, että he ymmärtävät kyllä opettajansa puhetta, mutta eivät muita suomalaisia. Syynä on tietysti suurelta osin puhenoisuus ja outo sanasto, mutta yksi syy lienee myös suomalaisten puhuma yleispuhekieli. Sille on nimittäin luonteenomaista, että yleiskielestä poikkeavat piirteet ovat hyvin frekventeissa kielenaineiksissa: esimerkiksi pronomineissa

⁶Karlssonin virallinen yleiskieli tarkoittaa samaa kuin tämän esitelmän yleiskieli ja epävirallinen yleiskieli tarkoittaa samaa kuin tässä yleispuhekieli.

(mä(ä), mulle, se ~ hän, tää, toi) ja yleisimmissä verbeissä (oon, tuun, meen, paan) (ks. tutkittavien piirteiden luetteloa).

Syynä näkökulman valintaan on ollut myös se, että monet opettajat kokevat yleiskielen ja yleispuhekielen eron vaikeaksi opetuksen kannalta. Myös yleisimmin käytettyjen oppikirjojen dialogit perustuvat yleiskieleen, ja yleispuhekielen piirteitä esitellään useimmiten sivuhuomautuksina tai erillisessä kappalessa. Näistä seikoista on huomauttanut mm. Eila Hämäläinen (1987: 171).

TUTKITTAVAT PIIRTEET

Tutkittaviksi on valittu sellaisia äänne-, muoto- ja lauseopin piirteitä, joissa yleiskielen ja yleispuhekielen muoto on erilainen. Alla olevassa luettelossa kustakin vaihtelunalaisesta tapauksesta on annettu yleiskielinen ja yleispuhekielinen esimerkki. Luettelo on yksinkertaistettu, koska kaikkia esiintymäehtoja ja muotoryhmiä ei ole mahdollista tässä käsitellä.

Äänneoppi:

1. *ts* ja *t:n* heikkoasteiset vastineet: *katso* ~ *kato*; *meidän* ~ *meiän*
2. *i*-loppuiset painottomat diftongit: *valkoinen* ~ *valkonen*
3. jälkitavujen *A*-loppuiset vokaaliyhtymät: *vaikea* ~ *vaikee*, *sanoa* ~ *sanoo*
4. *i:n* loppuheitto: *tulisi* ~ *tulis*, *autosi* ~ *autos*
5. *A:n* loppuheitto: *meillä on* ~ *meill+on*, *koulussa* ~ *koulus*
6. akt. 2. partisiiopin *-t*: *kertonut* ~ *kertonu*
7. pronominiinien muodot: *minä* ~ *mä(ä)*, *minua* ~ *mua*; *hän* ~ *se*, *he* ~ *ne*; *tämä* ~ *tää*, *tämän* ~ *tä(ä)n*; *tuo* ~ *toi*, *nuo* ~ *noi*
8. verbien pikapuhemuodot: *olen* ~ *oon*, *tulen* ~ *tuun*, *menen* ~ *meen*, *panen* ~ *paan*.

Muoto- ja lauseoppi:

1. 3. infinitiivin illatiivi: *lukemaan* ~ *lukeen*

2. omistusjärjestelmä (persoonapronominin genetiivi ja omistusliite) *sinun autosi ~ sinun autos ~ sinun auto ~ sun autosi ~ sun autos ~ sun auto ~ autosi ~ autos*
3. verbintaivutuksen kongruoivuus: *me menemme ~ me mennään; he menevät ~ he (ne) menee; te olette (ootte) kuulleet ~ te olette (ootte) kuullu(t)*
4. *kO*-kysymykset: *Onko täällä kylmä? ~ Onks täällä kylmä? ~ Onko (onks) täällä kylmä vai? ~ Täällä on kylmä vai?*

Sanasto (esimerkit poimittu opettajien puheesta suomalaisille):

1. yleiskielestä poikkeavat sanat: *masiina, homma, just*
2. idiomattiset ilmaukset: *olla helisemässä, pysyä kärryillä*
3. deskriptiiviset ilmaukset: *löhötä, laahustaa, hipsuttaa.*

Edellä esitettyjen piirteiden lisäksi aineistosta olisi mahdollista ja antoisakin tutkia sellaisia *teacher talkille* ja *foreigner talkille* luonteenomaisia piirteitä, joita on mainittu muista kielistä tehdyissä tutkimuksissa ja jotka tässä suomenkielisessä aineistossakin kiinnostavat huomiota. Sellaisia ovat mm. sanaston rajoittuneisuus (esim. TT-arvo paljastaisi kiinnostavia seikkoja), joidenkin verbien semanttinen laajeneminen (mm. *ajatella, sanoa*) ja *me*-pronominin runsas käyttö.

MUUTAMIA TUTKIMUSTULOKSIA

Tarkastelen yleispuhekielen osuutta opettajien puheessa kahden osoittimen – pääpainottomien tavujen *i*-loppuisten diftongien (*valkoinen ~ valkonen* -vaihtelu) ja *eA*-yhtymien (*vaikea ~ vaikee* -vaihtelu) – valossa. Kumpaakin vaihtelua tavataan monessa muotoryhmässä. Aluksi esitän molemmista yleiskuvan, joka sisältää kaikkien muotoryhmien yhteisedustuksen, ja syvennyn sitten tarkastelemaan lähemmin yhtä muotoryhmää kummastakin.

Fennistisessä kirjallisuudessa on tapana puhua esimerkiksi *i*:n säilymästä ja kadosta (*valkoinen* vs *valkonen*). Yhtä hyvin voisi oikeastaan puhua *i*:n lisäämisestä ulkomaalaisille suunnattuun puheeseen, jos katsotaan että vertailukoh-

daksi otettava primaari kielimuoto on suomalaisille suunnattu yleiskielinen puhe, koska opettajien suomalaisille suunnatussa puheessa *i* on useimmiten kadonnut. Toisaalta primaarina kielimuotona voidaan pitää myös kirjakieltä, koska etenkin alkeiskurssilla opettajien puhe lähenee sitä. Käytän tässä termejä traditionaaliseen tapaan: puhun *i:n* säilymisestä ja kadosta.

1. Pääpainottomien tavujen *i*-loppuiset diftongit

Yleispuhokielessä ja useimmissa murteissa painottomien tavujen *i*-loppuisten diftongien *i* katoaa. Kato on kuitenkin riippuvainen diftongin alkuperästä: myöhäsyntyiset diftongit eivät ole niin alttiita kadolle (esim. *jokainen* < *jokahinen*) kuin alkuperäiset diftongit (*punanen*, *puhu*). Katoalttius riippuu myös muotoryhmästä. Synkretistisiin muotoihin johtava kato ei ole yhtä tavallista kuin muissa tapauksissa. Esimerkiksi monikon *i:n* kato (*talossa* < *taloissa*) ja imperfektin *i:n* kato niissä asemissa, joissa se johtaa samanlaiseen muotoon kuin preesens, on suhteellisen harvinaista (esim. *sanon* < *sanoin*). (Mielikäinen 1991: 32.)

Pääpainottomien asemien *i*-loppuisista diftongeista ovat tarkastelussa mukana seuraavat muotoryhmät:

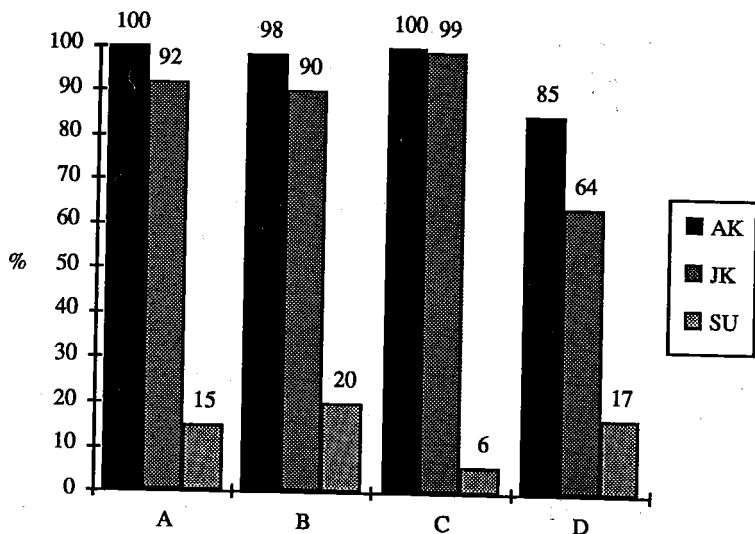
- *inen*-nominat
- *OittA*-verbit
- *AistA*-verbit
- imperfektimuodot
- konditionaalimuodot
- eräät adverbit⁷.

Muotoryhmät on otettu mukaan sen perusteella, esiintyykö niissä aineistossa vaihtelua. Tässä yhteydessä ei ole mahdollista tehdä tarkkaa rajankäyntiä,

⁷*Oin-* ja *isin-*johdokset *silloin*, *tällöin*, *milloin*, *jolloin*, *muulloin*, *harvoin*, *tavoin*, *liioin*, *takaisin*, *sekaisin*, *peräisin*, *kesäisin*, *kotoisin*, *nykyisin*, *aikaisin*, *keskiviikkoisin*.

joten esitän vain pääperiaatteet ja esimerkkejä. Esimerkiksi monikon *i* on aineistossa yhtä epävarmaa tapausta lukuun ottamatta säilynyt, joten monikko-muodot eivät ole tarkastelussa mukana. Samoin imperfektin *i* on säilynyt aina silloin, kun kato johtaisi synkretistiseen muotoon preesensin kanssa, ja siksi imperfektimuodoista ovat mukana vain ne, joissa imperfektin *i* ei yksin osoita verbin imperfektisyyttä. Pois ovat jääneet myös sellaiset vaihtelemattomat sanat, joissa diftongi on myöhäsyntyinen (esim. *avain, kielteinen, havaita*).

Kuhunkin muotoryhmään on luettu mukaan myös johdokset, joiden kantasanana on diftongin sisältävä muoto. Esimerkiksi *inen*-nomineihin on luettu mukaan niistä *sti*-johtimella johdetut adverbit (esim. *todennäköisesti*), *OittA*-verbeihin *Us*-johdokset (*harjoitus, ilmoitus*), *Oitella*-johdokset (*harjoitella*), *minen*-johdokset (*kirjoittaminen*), *e*-johdokset (*tavoite*) ja edelleen johdosten johdokset (*harjoittelu, harjoitteleminen*) jne. Diftongin edustuksessa ei ole eroa sen suhteen, onko kyseessä johtamaton sana vai johdos: kummassakin *i* on kadonnut tai säilynyt yhtä herkästi.

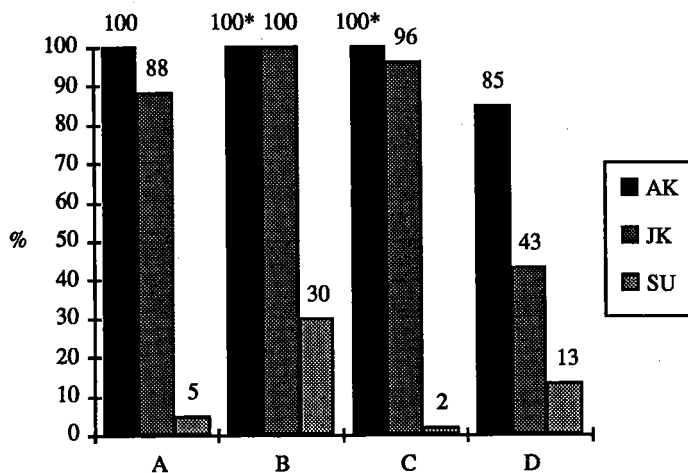
KUVIO 1. Säilyneiden *i*-loppuisten diftongien määrä pääpainottomissa tavuissa (kaikki muotoryhmät).

Kuviossa 1 on esitetty diftongin *i*:n edustus kaikissa muotoryhmissä opettajien puheessa. Prosentit on laskettu kaikkien muotoryhmien yhteenlasketuista lukumääristä. Kaikkien opettajien puheessa on samanlainen tendenssi: diftongin *i* yleensä katoaa opettajien puheessa suomalaisille (säilymien määrä 8–20 %), ja se yleensä säilyy opettajien puheessa ulkomaalaisille (säilymiä 64–100 %). Yhteistä opettajien puheelle on myös se, että katomuotoja on enemmän jatkokurssilla puhuttaessa (säilymiä 64–99 %) kuin alkeiskurssilla puhuttaessa (säilymiä 85–100 %), tosin opettaja C:n puheessa jatkokurssillakin säilyneitä ovat lähes kaikki diftongit (99 %). Puhekielisin – eniten katomuotoja käyttävä – ulkomaalaisille puheessaan on opettaja D, jonka puheessa alkeiskurssilla on enemmän katomuotoja kuin toisten opettajien puheessa jatkokurssilla.

Kuviossa 2 on esitetty diftongin *i*:n edustus *inen*-nomineissa. Kun vertaa tätä kuvioon 1, joka sisältää kaikki muotoryhmät, käy ilmi, että opettajien A, C ja

D puheessa *i* on kadonnut *inen*-nomineissa useammin kuin kaikki muutoryh-
mät sisältävässä laskelmassa. Opettaja B:n puheessa asia on päinvastoin: *i* on
säilynyt useammin *inen*-nomineissa kuin kokonaislaskelmassa; hänellä on siis
katomuotoja enemmän muissa muutoryhmissä.

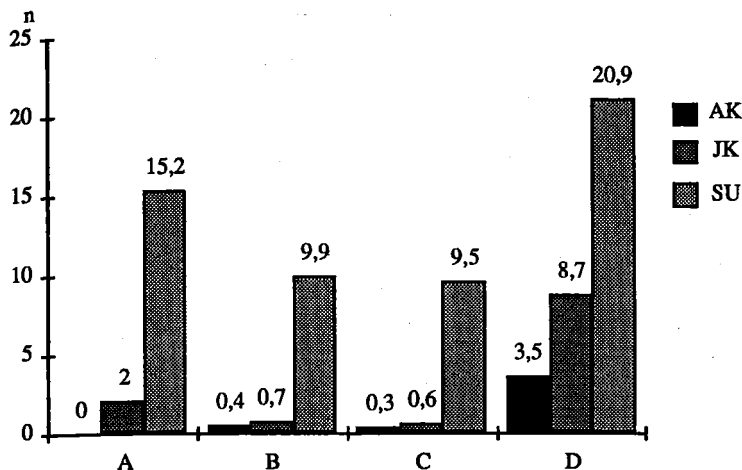
inen-nomineista kiinnittää huomiota ns. pronominaalien ryhmä, tarkemmin
sanoen pronominaalien vähäisyys opettajien ulkomaalaispuheessa. Aineistossa
esiintyvät pronominaalit *tämmö(i)nen*, *t(u)ommo(i)nen*, *semmo(i)nen*, *täl-
la(i)nen* ~ *tällä(i)nen*, *tuolla(i)nen* ja *sella(i)nen*. Kuviossa 3 pronominaalien
määrä on suhteutettu (suomenkielisten) saneiden määrään. Ulkomaalaisille
puheessaan opettajilla on alkeiskurssilla 0–3,5 pronominaalia ja jatkokurssilla
2,0–8,7 pronominaalia tuhatta sanetta kohden, kun taas puheessa suomalaisille
on pronominaaleja 9,5–20,9 tuhatta sanetta kohden. Eniten pronominaaleja
puheessa kaikkiaan on opettajalla D (SU 20,9, JK 8,7 ja AK 3,5), joka käyttää
niitä selvästi eniten myös puheessaan ulkomaalaisille.

KUVIO 2. Säilyneiden *i*-loppuisten diftongien määrä *inen*-nomineissa (* = $n < 20$).

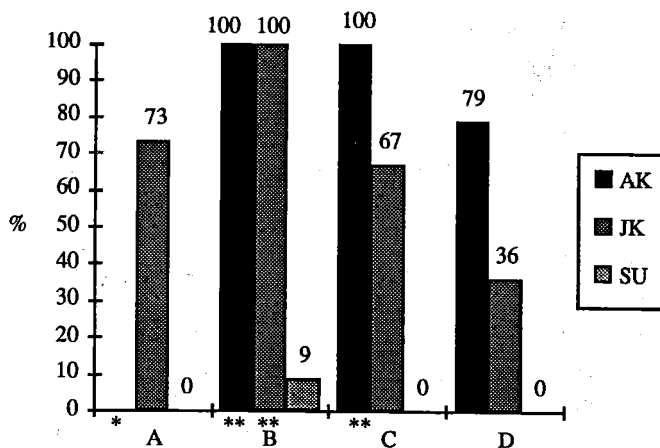
Marja-Liisa Helasvuo käsittelee lisensiaatintyössään (1988: 83–96) nominaalilausekkeissa määritteinä toimivia demonstratiivisia adjektiiveja (pronominaaleja) ja pronomineja niiden funktion kannalta. Hänen mukaansa niitä käytetään puhutussa suomessa ensinnäkin indoeurooppalaisten artikkelien tapaan osoittamaan nominilausekkeen definiittisyyttä tai indefiniittisyyttä. Toiseksi ne selkiyttävät informaatorakennetta, jolloin demonstratiivinen adjektiivi osoittaa lausekkeen esittämän informaation uudeksi ja demonstratiivipronomini puolestaan tutuksi. Niiden kolmantena tehtävänä on toimia kielen interpersonallisella tasolla ns. varauksina (engl. hedges). (Mts. 107, 108.) Niiden funktio on siis osittain sama kuin indoeurooppalaisten artikkelien funktio. Varaukset ovat yksi ryhmä puheelle tyypillisiä ns. diskurssipartikkeleita (pragmaattiset partikkelit, diskurssinmerkitsimet), joiden funktiona on lisämerkityksen tuominen tekstiin (Suojala 1989: 115, 116). Varauksista käytetään myös nimitystä pehmentin (engl. softener), ja niiden funktiona on vuorovaikutuksessa sanoman pehmentäminen ja lieventäminen (mts. 118, 119).

Kiinnostavaa aineistossa on se, miten vähän opettajat käyttävät pronominaaleja puhuessaan ulkomaalaisille. Syynä käytön vähäisyyteen ei voi olla se, että opiskelijoiden olisi helpompaa ymmärtää muuten, esimerkiksi sanajärjestyksen avulla, ilmaistua indefiniittisyyttä. Onhan kaikilla opettajilla apukielenä englanti, jonka indefiniittisen artikkelin funktiossa pronominaalit puhutussa suomessa osin toimivat. Pronominaalien vähäisyys lienee osoitus opettajien kirjakieltä – ei siis pelkästään yleiskieltä – lähenevästä puhetavasta silloin, kun kuulijoina ovat ulkomaalaiset. Samaan asiaan on kiinnittänyt huomiota vieraiden kielten opetuksessa suomalaisille Liisa Salo-Lee (1991: 14, 15). Hänen mukaansa pragmaattiset ilmaisut ja muut puhutun diskurssin tunnusmerkit puuttuvat sekä oppilaiden että opettajien diskurssista ja oppimateriaalistakin lähes täysin (mts. 15).

KUVIO 3. Pronominaalien määrä 1000:ta sanetta kohden.

Pronominaalien sisältämän diftongin *i* on kadonnut aina opettajien A, C ja D puheessa suomalaisille, ja opettaja B:nkin puheessa se on säilynyt vain 9 %:ssa tapauksista (ks. kuviota 4), siis harvemmin kuin *inen*-nomineissa yleensä (vrt. kuvioon 2). Alkeiskurssilla opettaja A:n puheessa ei ole pronominaaleja lainkaan ja opettajien B ja C puheessa diftongin *i* on aina säilynyt. Opettaja C:llä on jonkin verran katomuotojakin puheessa alkeiskurssilla (21 %), mutta pääosin *i* on säilynyt.

KUVIO 4. Säilyneiden *i*-loppuisten diftongien määrä pronominaaleissa (* = pronominaalien $n = 0$, ** = pronominaalien $n < 20$).

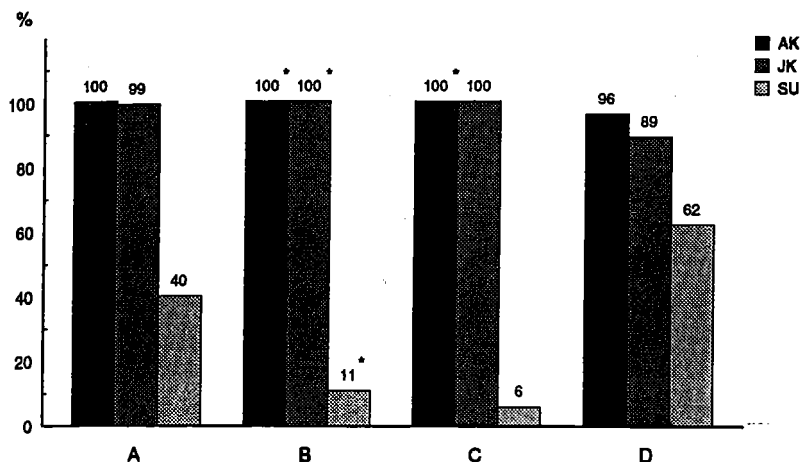
Jatkokurssilla säilymämuodot ovat enemmistönä opettajien A, B ja C puheessa, B:llä jopa 100-prosenttisesti. Sen sijaan opettaja D on tässäkin suhteessa lähimpänä suomalaisedustusta, sillä hänen puheessaan katomuodot ovat vähemmistönä (36 %). Oikeastaan voisi sanoa, että opettajat *lisäävät i:n* pronominaaleihin, kun he puhuvat ulkomaalaisille. Koska pronominaaleja käytetään runsaasti juuri puhekielessä, *i:n* lisääminen tuntuu puheessa jonkinlaiselta hyperkorrektilta piirteeltä, joka osoittaa pyrkimystä kohti kirjakielen muotoja. Ymmärrettävyyteenhän *i:n* käyttö *inen*-nomineissa ei vaikuta mitenkään.

2. Jälkitavujen *eA*-yhtymät

Jälkitavujen *eA*- ja *OA*-yhtymien assimiloituminen (*korkea* > *korkee*, *peltoa* > *peltoo*) on yksi nykypuhekielen ekspansiivisimpia piirteitä ja tyypillinen etenkin nuorten kielelle. Sitä tavataan varsinkin *eA*-nomineissa. *eA*-nominit ovat nykypuhekielessä alitteimpia assimiloitumaan, mutta partitiivi- ja infini-

tiivimuodot säilyttävät helpommin vokaaliyhtymän. (Mielikäinen 1991: 36.)
Tarkastelussa mukana ovat seuraavat *eA*-yhtymän sisältävät muotoryhmät:

- nominit (*korkea*)
- yksikön partitiivimuodot (*sormea*)
- 1. infinitiivin muodot (*lukea*)
- supistumaverbit (*rupean*).

KUVIO 5. *eA*-yhtymien määrä jäljitävissä (kaikki muotoryhmät; * = $n < 20$).

Kuten kuviosta 5 käy ilmi, kaikilla opettajilla on samansuuntainen tendenssi *eA*-yhtymän suhteen kuin *i*-loppuisten diftongienkin suhteen: ulkomaalaisille suunnatussa puheessa säilymäedustus on yleisempi kuin suomalaisille tarkoitetussa. Opettajilla B ja C säilymäedustus on 100-prosenttista, melkein myös A:lla. Opettaja D:llä on tässäkin eniten yleispuhekielisiä assimilaatiomuotoja.

Kiinnostavaa opettaja D:n edustuksessa on se, että toisaalta hänellä on suomalaisille puhuessaan selvästi vähiten assimilaatiomuotoja! Myös opettaja A:n

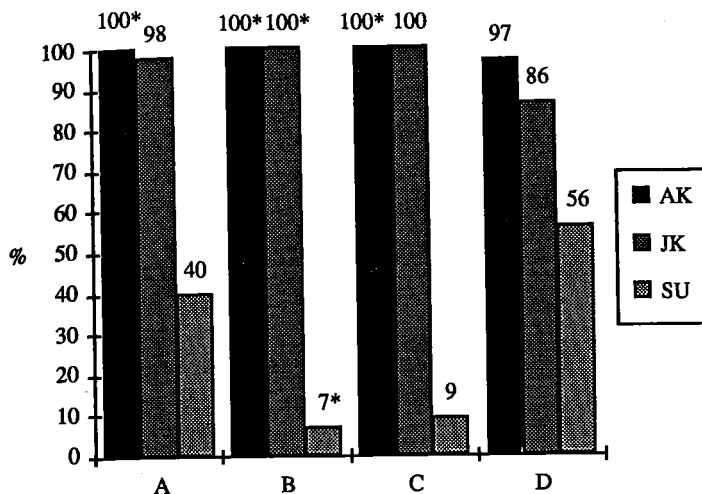
puheessa on melko paljon säilymäedustusta. A:n ja D:n säilymämuodot suomalaisille suunnatussa puheessa selittyvät heidän murretaustastaan: A:n kotimurteessa yhtymä on muodossa *iA* (*korkia, sormia, rupian*) ja D:n kotimurteessa muodossa *i* (*korkki, sormi, ruppini*). Ilmeisestikään he eivät ole halunneet käyttää selvästi (alue)murteellisia muotoja puheessaan. Koska heidän kotimurteensa ei tue assimilaatiomuotoja, he käyttävät enemmän yleiskielen muotoja kuin B ja C, joiden murretausta selittää assimilaatiomuotojen suosimista.⁸

B:n kotimurteessa yhtymä on assimiloitunut (*korkee, sormee, ru(p)peen*). C:n kotimurteessa vokaaliyhtymä on säilymämuodossa (*kor(k)kea, sormea, ruppean*). C on kuitenkin muuttanut kotiseudultaan jo parikymmentä vuotta sitten ja siirtynyt yleispuhekielen assimilaatiomuotoihin. Niihin siirtymistä on voinut vahvistaa se, että assimilaatiomuodot kuuluvat uuden asuinpaikan murteeseen.

eA-nomineiden siis olettaisi sisältävän keskimääräistä enemmän assimilaatiomuotoja (ks. s. 93). Tämä pitääkin paikkansa, sillä ainoastaan A:n puheessa suomalaisille nominien vokaaliyhtymä on assimiloitunut yhtä usein nomineissa kuin kaikissa muotoryhmissä keskimäärin. Yleensä nominien *eA*-yhtymä on siis assimiloitunut herkemmin kuin muut muotoryhmät.⁹

⁸Samanlaisia tuloksia esittää Pirkko Nuolijärvi (1986: 141, 142) tutkimuksessaan Helsinkiin muuttaneiden eteläpohjalaisten ja pohjoissavolaisten kielestä; pohjalaismuuttajat ottavat käyttöönsä omasta murrevariantistaan (*korkia*) luopuessaan herkemmin myös yleiskielisen variantin (*korkea*) eivätkä käytä niin paljon yleispuhekielistä varianttia (*korkee*) kuin savolaiset, joiden kotimurteessa on monoftongiutunut variantti.

⁹Myös Nuolijärven tutkimuksessa (1986: 141) kävi ilmi *eA*-nominien muutosherkkyys muihin muotoryhmiin verrattuna.

KUVIO 6. eA-yhtymien määrä nomineissa (* = $n < 20$).

JOITAKIN VASTAUKSIA

Tutkimuksessa pyrin vastaamaan kysymyksiin, miten ulkomaalaisille ja suomalaisille suunnattu opetuspuhe eroavat toisistaan, miten alkeiskurssin ja jatkokurssin opetuspuhe eroavat toisistaan ja miten eri opettajien kielenkäyttö eroaa toisistaan. Näkökulmaksi olen valinnut yleiskielen ja yleispuhekielen piirteiden vertailun. Tässä esittämieni tutkimustulosten osalta vastaukset ovat seuraavanlaisia: Kaikilla opettajilla on selvästi samansuuntainen tendenssi. He puhuvat ulkomaalaisille huomattavasti yleiskielisemmin kuin suomalaisille. Ulkomaalaisille suunnatulle teacher talk -rekisterille näyttää siis olevan tyypillistä yleiskielisyys. Opettajat käyttävät alkeiskurssilla vähemmän – jos ollenkaan – yleispuhekielisiä muotoja, joskin heidän puheensa jatkokurssillaakin on hyvin yleiskielistä, etenkin jälkitavujen eA-yhtymän suhteen. Yksilöllisiä eroja opettajien välillä on. Jotkin niistä – etenkin suomalaisille suunnatussa

puheessa – riippuvat murretaustasta, mutta tässä esitellyn kahden piirteen osalta opettaja D käyttää eniten yleispuhekielisiä muotoja.

LÄHTEET

- Ellis, Rod 1989. *Understanding Second Language Acquisition*. Fifth impression. First published 1985. Oxford University Press. Oxford.
- Ferguson, Charles A. 1982. Simplified Registers and Linguistic Theory. Teoksessa Loraine K. Obler – Lise Menn (toim.) *Exceptional Language and Linguistics*. Academic Press. New York.
- Helasvuo, Marja-Liisa 1988. *Subjekteina ja objekteina toimivat nominilausekkeet puhutussa suomessa*. Painamaton liseniaatintyö. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- Hämäläinen, Eila 1987. Suomi vieraana kielenä. Oppimateriaalin laatijan ajatuksia. Teoksessa Pekka Hirvonen (toim.) *Language and learning materials*. AFinLA Yearbook 1987. Suomen soveltavan kielitieteen yhdistyksen (AFinLA) julkaisuja No. 44. Joensuu.
- Hämäläinen, Simo 1970. Äänteelliset puhekielisytydet radioissa. *Kielikello* 3.
- Karjalainen, Merja 1991. *Onko kisu, kisu? Aikuisten käyttämän hoivakielen tarkastelua*. Oulun yliopiston suomen ja saamen kielen laitoksen tutkimusraportteja 31. Oulu.
- Karlsson, Fred 1975. Suomen kielen tulevaisuus. *Sananjalka* 17.
- Karlsson, Fred 1983. *Suomen peruskielioppi*. Toinen painos. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 378. Jyväskylä.
- Koivusalo, Esko 1986. Julkisuuden puhekielen ongelmat. *Kielikello* 2.
- Larsen-Freeman, Diane – Michael H. Long 1992. *An Introduction to Second Language Acquisition Research*. Third impression. First published 1991. Longman. London and New York.
- Leino, Pentti 1992. Ylioppilasaineiden kielivirheet: Mistä ne kertovat? Teoksessa Anita Julin – Kaija Parko – Pirkko Tiuraniemi – Sakari Viinamäki (toim.) *Ylioppilasaineita 1992*. Hämeenlinna.
- Mielikäinen, Aila 1986. Nykysuomen murtuvat murrerajat. *Kielikello* 2.
- Mielikäinen, Aila 1991. *Murteiden murros. Levikkikarttoja nykypuhekielen piirteistä*. Jyväskylän yliopiston suomen kielen laitoksen julkaisuja 36. Jyväskylä.
- Nuolijärvi, Pirkko 1986. *Kolmannen sukupolven kieli. Helsinkiin muuttaneiden suurten ikäluokkien eteläpohjalaisten ja pohjoissavolaisten kielellinen sopeutuminen*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 436. Mänttä.

-
- Sajavaara, Kari 1980. Kontrastiivinen kielentutkimus ja virheanalyysi. Teoksessa Kari Sajavaara (toim.) *Soveltava kielitiede*. Huhmari.
- Salo-Lee, Liisa 1991. Vieraiden kielten puheviestintä. Teoksessa Kaarina Yli-Renko – Liisa Salo-Lee: *Vieraiden kielten puheviestintä ja sen opettaminen lukiassa*. Turun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunta. Julkaisusarja A: 147. Turku.
- Suojala, Marja 1989. Varaukset. Teoksessa Auli Hakulinen (toim.) *Suomalaisen keskustelun keinoja 1*. Kieli 4. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos. Helsinki.